

CEMİL MERİÇ FİKRİYATININ ANAHTAR KAVRAMI: İRFAN

Şaban Sağlık

*Kimim ben? Hayatını Türk irfanına adayan
münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi...*

Cemil Meriç

■ Felsefi Tavır ve Cemil Meriç

Daha önce Sezai Karakoç hakkında yazdığımız bir yazının başlığı şöyle idi: “*Sezai Karakoç Şiirlerinin Anahtarı: ‘Diriliş’ Metaforu*”¹ Bu yazının giriş kısmında özetle şunları söylemiştik: Çok yönlü bir kavram olan felsefenin dikkate değer taraflarından biri de, filozofun, varlığı bir “kavram” (terim) üzerinden anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmasıdır. Her filozof varlığı ve insanı kendi seçtiği ya da ürettiği bir “kavram” üzerinden yorumlar. Mesela Eflatun denince akla “ide” kavramı gelir. Eflatun’un bu kavramına karşılık Aristo ise “mimesis” terimini öne sürer. Hegel’e bakıyoruz; o da felsefesini “diyalektik” kavramı üzerine kurmuştur. Bergson ise “sezgi” kavramıyla hemen her şeyi izah eder olmuştur.

Burada her filozofun sadece bir kavram üzerine düşündüğü ya da her filozofun sadece bir terimi olduğu gibi bir hüküm de vermiyoruz. Elbette her filozof, her kavram, her konu hatta her insani problem hakkında görüş belirtmiştir. Herhangi bir filozofu sadece bir “kavram” a hapsedmek zaten felsefenin doğasına da aykırıdır. Bizim vurgulamak istediğimiz hemen her büyük filozofun felsefe tarihinde kendisine yer edinmiş herhangi bir “kavram” la anıldığıdır. Hani “*Bütün yollar Roma’ya çıkar.*” diye meşhur bir söz vardır, Bu söz bir anlamda düşünce adamlarının merkez aldıkları “şifre kavramı” yansıtmaktadır.

¹ Bk. Şaban Sağlık, “Sezai Karakoç Şiirlerinin Anahtarı: “Diriliş” Metaforu”, *Muhit*, Nisan 2021, Sayı: 16, s. 83-88.

Türk kültür ve medeniyetinde bu durumun bir karşılığı var mıdır? Kültür ve medeniyetimizin tarihini bir tarafa bırakıp modern zamanlarda bu duruma bir karşılık ararsak “şair”lerden söz etmemiz gerekecektir. Tabii ki her şairi kastetmiyoruz. Modern Türk edebiyatında “öncü” olmuş; kendine özgü büyük bir “poetika” geliştirmiş şairlerimiz de tıpkı Batılı filozoflar gibi varlığı ve insanı seçtikleri bir “kelime” (kavram) üzerinden yorumlamışlardır. Mesela Yahya Kemal, Bergson’dan mülhem geliştirdiği “imtidat” kavramı üzerinden bir düşünce-şiir evreni yaratır. Necip Fazıl Kısakürek ise “Büyük Doğu” kavramı üzerinden bütün sanatsal-kültürel-edebî birikimini ortaya serer. Ahmet Haşim denince her varlığı başkalaştırıcı “sembolizm” akla gelir. Ahmet Hamdi Tanpınar’da ise bu durum “rüya” kavramıyla karşılaşılır. Ya Sezai Karakoç’a ne demeli? O da temel düşüncesini “Diriliş” kavramı üzerinden ortaya koymaz mı?

Bu durumu sadece edebiyat-şiir alanıyla sınırlandırmak da doğru değildir. Mesela roman, hikâye ve deneme alanında da yazarların kendilerine özgü terimleri (kavramları) olduğunu biliyoruz. Mesela felsefi-sosyolojik çalışmalarda adını duyuran Nurettin Topçu’nun da “Anadolu” ve “hareket” kavramlarıyla anıldığını burada hatırlatalım. Bu halkaya ekleyeceğimiz en önemli isim şüphesiz Cemil Meriç’tir. Cemil Meriç ise bizce “irfan” kavramını merkeze alarak bütün düşüncelerini ve mesajlarını ifade etmektedir. Öyle ki onun sıkça kullandığı kitap adı yaptığı “ümran”, “medeniyet”, “kültür” gibi kavramlar bile bizce “irfan” kavramıyla ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır.²

Şunu vurgulamak istiyoruz: Cemil Meriç de diğer düşünürler gibi temel kavram olarak gördüğü “irfan”ı tek başına ele almaz. O kavramı ilim, kültür ve medeniyet gibi daha başka kavramlarla mukayeseli olarak değerlendirir.

İlim – İrfan – Kültür – Medeniyet ve Cemil Meriç

Burada ilk önce alt başlığa aldığımız “ilim”, “irfan”, “kültür” ve “medeniyet” kavramlarının Türk Dili Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük*’ünde nasıl tanımlandığına bakalım: *İlim*, sözlükte “bilim” olarak tanımlanıyor. İkinci olarak da “*ayrıntı, özellik, nitelik*” karşılığı verilmiş. *İrfan* kavramı ise sözlükte üç bağlamda ele alınmış. İlk olarak “*bilme, anlama, sezme*” anlamları verilmiş. İkinci olarak “*gerçeğe ulaştırıcı güçlü sezgi*” anlamı vurgulanmış. Üçüncü olarak da “*kültür*” karşılığı verilmiş. Sözlükte en geniş anlam alanını “*kültür*” kavramı oluşturuyor. Bu kavrama da tam altı anlam verilmiş. Bu anlamlar şunlar: “*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; hars, ekin*”; “*Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü*”; “*Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi; irfan*”; “*Bireyin kazandığı bilgi*”; “*Tarım*”; “*Uygun biyolojik şartlarda bir mikrop türünü üretme*”. Sözlükte *medeniyet* ise sadece “uygarlık” kelimesiyle

² Bu konuda bk. Şaban Sağlık, “Cemil Meriç Düşüncesinin Anahtar Kavramları”, *Hece Cemil Meriç Özel Sayısı*, Ocak 2010, Sayı: 157, s. 254-281.

karşılanmış. *Uygarlık* ise iki anlamda ele alınmış: Birincisi, “*Uygar olma durumu; medeniyet, medenilik*”; diğeri ise “*Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü; medeniyet*” şeklinde ifade edilen karşılık.

Yukarıya sözlükten aldığımız anlamlar verili olanlar ya da mevcut olanlardır. Cemil Meriç bu anlamların hepsini âdeta ters yüz ediyor ve bu kavramlara o, kendince yeni ve farklı anlamlar yüklüyor. Ele aldığı kelimeye yeni ve farklı anlamlar yüklerken de merkeze “irfan” kavramını yerleştiriyor.

Cemil Meriç “kültür” kavramının Ziya Gökalp tarafından Fransa’dan alındığını söyler ve buna karşı çıkar ve der ki: “*Fransa’da başka bir mefhum ifade eden kültür kelimesiyle mazimizi ifade imkânsız. Biz kültürü Fransızcadan aldık. Ziya Gökalp kelimeye karşılık buldu: Hars. Firuzabadi’nin sözlüğünde hars, müstehcen bir kelimedir. Bu kişiliksiz ve ahenksiz kelime, kaynağındaki levislerin de tesiriyle tutmadı. Fransızcada ise kültür, kütüphane, yazı terbiyesi demektir.*” Meriç bir başka yerde de şunu söyler: “*Kültürel diye bir kelime yok. ‘Kültürel’ kelimesi Avrupa’da medeniyet manasına da gelir.*”³

Türkiye’de özellikle modern zamanlarda pek fazla anılmayan bir kavram durumuna düşürülen ise “irfan”dır. Bilindiği üzere Türk kültüründe genellikle “ilim” kavramı “irfan”la birlikte ele alınır. Hatta bir problem yaşayan kişiler için “*Sen hiç ilim irfan bilmez misin*” şeklinde suçlama yapılır.

Cemil Meriç en geniş anlamı “irfan” kavramına yükler ve bu kavramı dinî ve tarihî bağlamında oldukça geniş olarak ele alır. Ona göre irfan, kemale açılan kapıdır; amelle taçlanan ilimdir. Meriç bu konuda şunu da söyler: “*Osmanlıda irfan yalnız şifahi değildir. Hakikatte şifahi irfan, irfanın bir kısmıdır. Bu irfanın şümülü madde dünyasının fethinden çok, insanın kendi kendini tasfiyesi, terbiyesi ve insanın insana karşı davranışlarıdır. Sonra bu irfanın felsefe kısmı da yoktur.*” Cemil Meriç, “arif”, “mürşit” ve “veli” kavramlarını da “*aynı burcun yıldızları*” olarak nitelendirir. Meriç bu arada irfana kaynaklık eden ilmin İslam’da kutsiyetle içli dışlı olduğunu da belirtir.⁴ Öyle ki Cemil Meriç, “irfan” kelimesini bütünüyle İslam’a da bağlar. İlim-irfan farkına da dikkat çeken Cemil Meriç, “*İslamda âlim olmayan arif, arif olmayan alim olamaz.*”⁵ diyerek bu iki kavram arasındaki ilişkiyi de vurgulamış olur. Türkçede ilim ehline “âlim”, irfan ehline de “arif” denildiği bilinmektedir. Meriç’e göre, “*Âlim, olan hadise hakkında hüküm verir sadece, hadisenin dışındadır. Arif, hadisenin içindedir, yaşar hadiseyi.*”⁶ Cemil Meriç, “*İlim ve irfan Peygamber Efendimizin şahsında birleşmiş.*”⁷ şeklindeki açıklaması ile de bu iki kavramın temel birlikteliğine köklü bir referans göstermektedir.

³ Halil Açıkğöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, Seyran İktisadi İşletmesi, İst. 1993, s. 166.

⁴ Halil Açıkğöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 222.

⁵ Halil Açıkğöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 77.

⁶ Halil Açıkğöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 222.

⁷ Halil Açıkğöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 225.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Cemil Meriç, Türk medeniyetinde “kültürün” değil “irfanın” söz konusu olduğunu söyler. Yazar bu manada “irfan-kültür farkı”na vurgu yapar. Mesela Meriç’e göre “millî kültür” olmaz, “millî irfan” olur. Cumhuriyet’in getirdiği kültürdür, yıktığı ise irfandır.⁸ Cumhuriyet’le beraber her ne kadar “irfan” itibar kaybetmeye başlasa da “irfan”la haşır neşir olan kavram ve kurumlar bir anlamda “direnmeye” devam edecektir. Bu direnmenin en tipik delili “eğitim” kurumudur. Bilindiği üzere “*Millî Eğitim Bakanlığı*”nın Cumhuriyet kurulduğundaki adı “*Maarif Nezareti*”dir. Burada “maarif” kavramının “irfan” kökünden türetildiğini hatırlatalım. Bakanlığın adının “Maarif Nezareti” olması ise şu anlama gelir: Devlet, irfan ehli insanlar yetiştirmelidir. Yani eğitim, sadece kuru bilgilerin (ilim) öğrenilmesi değil, o bilgilerin hayata geçirilip tecrübe edilmesi (irfan) anlamına da gelmektedir.

Cumhuriyet’ten sonra bu şekilde “direnen” irfani kavram ve kurumlar zamanla gücünü yitirmiştir. Cemil Meriç, daha önce de değindiğimiz gibi kültürü Fransızcadan Ziya Gökalp’in aldığını söylemişti. Meriç, Ziya Gökalp’i bu manada eleştiriye de tabi tutar ve şunun söyler: “*Biz kültür mefhumunu Fransızcadan aldık. Gökalp ‘irfan’ demedi, çünkü ‘irfan’ Osmanlıcaydı. Osmanlıya düşmandı Gökalp.*”⁹

Her ne kadar Ziya Gökalp “kültür” kavramında ısrar etse de mesele esasında “ilim” ve “irfan” arasındaki ilişkinin bozulmasıdır. Burada Cemil Meriç’in “irfan” ve “ilim” farkı hakkında yaptığı şu geniş açıklamaya yer vermekte fayda görüyoruz: “*İrfan düşüncenin bütün kutuplarını kucaklayan bir kelime idi. Tecesüsüsü madde dünyasına çivilemez, zekayı zirvelere kanatlandırır. Uzun ve çileli bir nefis terbiyesi. Kemala açılan kapı, amelle taçlanan ilim. İrfan, bir Tanrı vergisi. Cehidle gelişen bir mevhibe. Kültür, irfana göre katı, fakir ve tek buudlu. İrfan, insanı insan yapan vasıfların bütünü. Yani hem ilim, hem iman, hem edeb. İrfan dini ve dünyevi diye ikiye ayırlamaz. (...) Batı kültürün vatanıdır. Doğu, irfanın.*” “*İrfanı hisarla kuşatmış Doğu.*”¹⁰ diyen Cemil Meriç’e göre “*Osmanlı irfandır, Avrupa kültürüdür.*”

Yukarıda da sık sık vurguladığımız gibi Cemil Meriç “irfan” kavramına çok farklı anlamlar yükler ve âdetâ o kavram onun “anahtar kelimesi” fonksiyonu üstlenir. Meriç bu konuda şunu söyler: “*Şimdiye kadar kültürle uğraştım; artık ömrümün kültür cildi bitti, irfan cildi başladı.*” Süleyman Hayri Bolay da, Cemil Meriç’in “irfan” kavramına çokça vurgu yaptığını söyler. Bolay’a göre Meriç “irfan”ı “kültür”ün mukabili olarak kullanır. Cemil Meriç irfan kavramına çok geniş bir anlam alanı da açar. Dolayısıyla irfan, Cemil Meriç fikriyatının bütün ufuklarını kucaklayan bir kavramdır. İrfan, insanoğlunun “hasbahçesi”dir. İrfan, Batı intelijansiyasının “gnose” dediği “*ilm-i ledün/ilahi âlem bilgisi*”dir. O, karanlıkları aydınlığa boğan bir şimşek, yarı ilham, yarı sezidir. Cemil Meriç

⁸ Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 74.

⁹ Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 268.

¹⁰ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Ötügen Yayınevi, İst. 1975, s. 27.

irfanı ayırmaz, bölmez, birleştirir. İrfan bahçesinde kinler susar, anlaşmazlıklar sona erer. İrfan, önce kendini tanımakla olur. Kendini tanıyan peşin hükümlerden kurtulur, teccüssü madde dünyasına çivilemez. En önemlisi de irfan uzun ve çileli bir “nefis terbiyesi”dir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Cemil Meriç, uzun süre kültürün hizmetinde yaşamışken irfanın büyüleyici manevi dünyasına göç edip oradan bize has meyveler derer. İrfanın bulunduğu yer Batı’nın medeniyeti değil Doğu’nun “ümranı”dır.¹¹ Süleyman Hayri Bolay’ın ayrıntılı olarak yaptığı açıklamayı bizzat Cemil Meriç’in kendisi şöyle özetler: “*Kimim ben? Hayatını Türk irfanına adayan münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi.*”¹²

Cemil Meriç’in böylesine önem verip yücelttiği “irfan” kavramı acaba Türkiye’de nasıl bir süreç yaşadı? Yazarın da altını çizdiği gibi, Osmanlı bir “irfan” toplumu iken, modernleşme süreciyle beraber hayatımızdan “irfan” nasıl çekildi? İrfan yerini neden “kültüre” bıraktı? Cemil Meriç bu sorulara da ayrıntılı cevaplar verir.

“İrfan” Kavramı ve Türkiye

Her ne kadar bazı kurum ve kavramlarda dirense de, Türkiye on dokuzuncu yüzyıldan itibaren “irfan”dan uzaklaşmaya başlamıştır. İster Batılılaşma isterse modernleşme diyelim, Türkiye’de bu yüzyılla başlayan süreç kademe kademe insanımızı “irfan”dan ayırmıştır. Elbette her medeniyet başka bir medeniyetle ilişki içine girebilir, hatta medeniyetler arasında alışverişler de olabilir. Burada alınan ve verilen “şey” “malzeme” olursa problem yoktur. Çünkü bir medeniyet başka medeniyetten “malzeme” bağlamında her şeyi alınabilir. Bu durum Hz. Muhammed’in hadisinde vurgulanan “*İlim Çin’de de olsa alınır.*” anlayışıyla izah edilebilir. Ancak başka bir medeniyetten irfan alınamaz. Türkiye’de Batılılaşma sürecinde Batı’dan malzeme değil irfan alınmıştır. Cemil Meriç der ki “*Bir medeniyet başka bir medeniyette ancak malzeme alır. Malzemeler ise insanlığın ortak malıdır.*”

Cemil Meriç, başka bir medeniyetten ancak “malzeme” alınacağını her fırsatta dile getirir. Önemli olan bu malzemeyi “*kimin, hangi bakış açısı ve zihniyetle*” işlediğidir. Malzeme İslam dışı olabilir; o malzemeyi kendi inanç ve kodlarıyla işleyip “ürün” hâline getiren kişidir asıl olan. Yani konuşan/yazan kişinin “bakış açısı”. Rasim Özdenören bu konu için “optik” kavramını kullanır ve her eserinde “*İslami olanın malzemede değil optikte, yani Müslümanca bakış açısı ve Müslümanca tavırda aranması*” gerektiğini söyler. Cemil Meriç de hemen hemen aynı görüşü dile getirir. “*İslâmiyet eski Yunan’ın mirasını titiz bir tahlile tabi tutmuş, değerli bulunduğu bilgileri irfan hazinesine katıp, posayı Avrupa’ya terk etmişti.*”¹³ Cemil Meriç’e göre Batılılaşma sürecinde “irfan” asaletini kay-

¹¹ Süleyman Hayri Bolay, “Cemil Meriç’in Çağdaş Düşünce Hayatımızdaki Yeri”, *Hece Cemil Meriç Özel Sayısı*, Ocak 2010, Sayı: 157, s. 122.

¹² Cemil Meriç, *Jurnal/Cilt 2 (1966-83)*, İletişim Yay. İst. 1993, s. 189.

¹³ Cemil Meriç, *Jurnal I*, s. 9-10.

betmiştir. Onun yerine ne idüğü belirsiz “kültür” kelimesi getirilmiştir. Kültür kavramı Batı’nın bitpazarından ithal edilmiştir. Kültür irfanın yerini alınca “hoca”nın yerini de “öğretmen” almıştır. Aynı şekilde “talebe”nin yerini de “öğrenci” almıştır. Talebe isteyendir; isteyen, arayan susayan.¹⁴

İrfan gidip kültür gelince her şey âdetâ rayından çıkmıştır. Cemil Meriç, “irfani” olanın aynı zamanda estetik (ince ruhlu) olduğunu da söyler. Ona göre irfanın hâkim olduğu eski Türk medeniyetinde her şey “şiiresel”dir, manzumdur. “*İlahiler manzum, büyüler manzum, destanlar manzum. Şairler yağurmuş dili, düşünceyi şairler uysallaştırmış.*”¹⁵ Maalesef uydurma dil furyası başlarken hayatımızı güzelleştiren, hatta estetize eden incelikler de yok olmuştur. Dolayısıyla “uydurma kelime” furyasıyla Türkçe de “irfan”ı ifade etme kabiliyetinden uzaklaşmıştır. Cemil Meriç, “*Ben İslam irfanının uydurulan dille ifade edileceğine inanmıyorum.*” derken bu durumu ima etmiş olur. Meriç, “*Biz, yani irfanına ihanet eden, mukaddeslerini çiğneyen, kendi insanından kopan, şaşkın, şuursuz, korkak aydınlar.*” diyerek de irfan merkezli bütün bu olumsuz gelişmelerin sorumluluğunu da bir anlamda “aydın”lara yükler. Cemil Meriç’e göre bu gelişmenin sonucunda Osmanlı “irfanı”yla Cumhuriyet ise “kültür”üyle kendinden söz ettirir olmuştur.

Cemil Meriç “irfan” kavramı açısından edebiyatımızı ve aydınlarımızı da değerlendirir. Yani Cemil Meriç şair ve yazarları da “arif olanlar” (“irfan” şuuruna sahip olanlar) ve “arif olmayanlar” (“irfan” şuuruna sahip olmayanlar) şeklinde tasnif eder. Meriç’e göre mesela Arif Nihat Asya, adındaki “arif” kelimesinin hakkını vermektedir. Buna karşılık Orhan Veli’de irfan yoktur ancak Orhan Veli’nin yazdığı Nasrettin Hoca kitabı fena değildir. O da gücünü konu edindiği Nasrettin Hoca’dan alır.¹⁶

Cemil Meriç’in özellikle Türk yazarlarına bakış kriteri onların Osmanlı-Türk irfanı ile olan yakınlık ya da uzaklıklarıdır. Meriç’e göre mesela Ahmet Midhat Efendi ve damadı Muallim Naci, hem Osmanlı diline hem de Osmanlı irfanına âşıktır. Cemil Meriç, çokça yücelttiği Osmanlı’nın yıkılışının sebeplerine de değinir ve edebiyatçı ve aydınların özellikle “*irfandan kaçtıklarına*” dikkat çeker: “*Tanzimat’tan beri bütün nesiller birer kaçış neslidirler. Kimi İran’a, kimi Turan’a, kimi de Yunan’a kaçmış. (...) Halit Fahri o nesil içinde Çin’e kaçmıştır. Servet-i Fünuncular’ın, Fecr-i Aticilerin, Gökalp’in... hepsinin tek gayesi vardı, Osmanlıyı yıkmak. Hepsi de Osmanlıdan kaçmıştır. (...) Rusya’dan gelen Türkçülerin hepsi Osmanlıyı yıkmak için çalışan birer misyonerdir.*”¹⁷ Cemil Meriç, bahsettiği bu kaçış yüzünden irfanımızın da “terk-i tabiiyet” ettiğini de söyler.¹⁸ Meriç, tabiiyet değiştirip irfandan kaçan aydınların evlatlarını da “yeni tanrıları”na

¹⁴ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s. 27.

¹⁵ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s. 15.

¹⁶ Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 99.

¹⁷ Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 42-43.

¹⁸ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s. 55.

kurban ettiklerini söyler. Mesela Cevdet Paşa'nın torunu Katolik rahibesi, Tevfik Fikret'in oğlu Halûk da Protestan papazı olmuştur.¹⁹

Cemil Meriç, İkinci Meşrutiyet devri aydınlarından bazılarının “irfan” kavramına çok değer verdiklerini de söyler. Öyle ki Batıcı görüşleriyle bilinen Abdullah Cevdet bile “irfan” kavramına önem verir. İrfan kavramını atıp onun yerine “kültür” (hars) kelimesini getiren kişi ise Ziya Gökalp'tır. Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp'ın meşhur “Turan” şiirindeki beyti de bu manada şöyle değiştirir:

*Vatan ne Türkiye'dir bizlere ne Türkistan
Vatan, büyük ve müebbed bir ülkedir: İrfan²⁰*

Hemen her olumsuz gelişmenin “irfan”ı etkilediği görüşünü de vurgulayan Cemil Meriç, “*irfana düşman olan durumlar*” dan sıkça söz eder. Mesela yazar gerek yabancı ülkelerde gerekse yabancı dille eğitim yapan okullarda öğretilen dilleri zararlı bulur. Çünkü oralarda yabancı dil öğretilirken milli şuur öldürülür, irfan kaldırılır.

Cemil Meriç Türkiye'de özellikle “dil” eksenli gelişmelerin de “irfan”a zarar verdiğine inanır. Buna göre, “*Harf devrimi, kütüphaneleri tuğla yığına çevirir, irfanımızı düne bağlayan köprüler uçurulmuştur.*”²¹ Meriç'e göre özellikle “*Yeni harfler (...) geleneğin, irfan geleneğinin sırtına indirilen bir baltaydı.*”²² Cemil Meriç, dille ilgili iki kavramı da “irfan”a vurulan darbe olarak görür: “*Argo, kanundan kaçanların dili. Uydurma dil, tarihten kaçanların. Argo, korkunun ördüğü duvar; uydurma dil, şuursuzluğun. Biri günahları gizleyen peçe, öteki irfanı boğan kement. Argo, yaralı bir vicdanın sesi, uydurma dil, hâfızasını kaybeden bir neslin. Argo, her ülkenin, uydurma dil, ülkesizlerin!*”²³

Siyaset kurumunun eleştirisini de yapan Cemil Meriç, bu konuda “*irfan kalemine sokulan tahta at*”²⁴ olarak nitelendirdiği “Yeni Osmanlılar”ı da (daha sonradan Genç (Jön) Türkler adını almışlardır) irfana kötülüğü dokunanlar bağlamında eleştirir. Meriç'in siyasete bağlı olarak irfana düşman olarak gördüğü hususlardan biri de sol ideolojilerdir. “*1960'lardan sonra Türkiye'yi salgın bir hastalık gibi istila eden marksizm, anarşizm, komünizm vs. gibi izm'ler doğrudan doğruya siyasi irfanımızın yokluğundan faydalanmışlardır.*”²⁵

Cemil Meriç “irfan” merkezli olarak daha pek çok başlık altında ifade edeceğimiz görüşler dile getirmektedir. Öyle ki yazar her yazısında, kitabında, konuşmasında ve hatta söyleşilerinde bu konuyu ısrarla vurgulamaktadır.

¹⁹ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s. 46.

²⁰ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim Yay., İst. 2022, s. 35-36.

²¹ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yay., İst. 1998, s. 266.

²² Cemil Meriç, *Jurnal I*, s. 301.

²³ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s. 17.

²⁴ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s. 472.

²⁵ Cemil Meriç, *Cemil Meriç ile Söyleşiler*, Çizgi Kitabevi 2003, s. 121.

Sonuç yahut İrfani Hayat

Büyük filozof ve düşünürlerin kendilerine özgü anahtar kavramları vardır. Onlar varlığı ve var oluşu işte o anahtar kavramları ile anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırlar. Modern Türkiye'nin en önemli düşünürlerinden biri olan Cemil Meriç de yaşadığı dünyayı, özelde de kendi ülkesini (Bu Ülke'yi) "irfan" kavramı üzerinden anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Meriç, kendi idealini ortaya koyarken de "irfan" kavramına yer verir ve şunu söyler: "*Öyle bir ifade yaratmak istiyorum ki Türk insanının uyuşan şuuruna alevli bir mızrak gibi saplansın. İsrail'in sūr'u kadar heybetli bir dil. Sanatla düşünceyi kaynaştırmak... Kendini tanımak irfanın ilk mertebesi. Ben bu mazlum medeniyetin sesi olmak istiyorum. Korumak istediğim şaheser, insanın kendisi.*"²⁶

Cemil Meriç bu büyük ideali hayata geçirme vazifesinin de öncelikle aydınlarda olduğuna inanır. Ona göre aydınlık zamanının irfanına sahip olmalıdır. Ülkesinin dilini, edebiyatını, tarihini bilmeli, dünyadaki belli başlı düşünce akımlarına da aşina olmalıdır. Cemil Meriç "millî" sıfatıyla nitelendirdiği irfanı koruma işini de dile (Türkçeye) bağlar. Ona göre yeni nesiller, millî irfan hazinelerini taramaya yetecek zengin ve köklü bir Türkçe bilincine sahip olmalıdırlar. Bunun yolu da İslam harflerini (Osmanlı Türkçesi) öğrenmektir.²⁷ Öğrenilecek olan bu büyük dil kuruyan kavramların (irfani olanların) kökünü yeniden canlandıracaktır.

Cemil Meriç sonuç olarak irfanımızı yeniden fethetmeyi, bugünü düne, dünü de geleceğe bağlayan millî şuura sahip çıkmayı, yani kültürden irfana dönme-yi teklif eder. Mademki irfanı unutup kültürü, ümrana bırakıp medeniyeti aldık; çözüm de irfana ve ümrana dönüş değil midir?

²⁶ Cemil Meriç, *Jurnal I*, s. 284-285.

²⁷ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s. 394-395.